

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 3.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.3.47>

УДК 339.5:336.22:338.124.4

П. В. Пірникоза,

*к. е. н., заступник начальника управління - начальник відділу обміну інформацією управління обміну інформацією та податкових угод
Департаменту міжнародного співробітництва, ДПС України*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8239-5880>

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ОБМЕЖЕНЬ І САНКЦІЙ НА ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ ТА ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ КРАЇН ІЗ ЕКСПОРТОЗАЛЕЖНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

P. Pirnykoza,

PhD in Economics, Deputy Head of the Division –Head of the Exchange of Information Unit of the Exchange of Information and Tax Treaties Division of the International Cooperation Department, State Tax Service of Ukraine

THE IMPACT OF INTERNATIONAL TRADE RESTRICTIONS AND SANCTIONS ON TAX REVENUES AND THE FINANCIAL STABILITY OF EXPORT-DEPENDENT COUNTRIES

Актуальність статті обумовлена зростаючим впливом міжнародних торговельних обмежень і санкцій на податкові надходження та фінансову стійкість країн із високою експортною залежністю. В умовах глобалізації та зростаючої геополітичної напруженості торговельні санкції та

обмеження стали не лише інструментом економічного впливу, а й вагомим фактором макроекономічної нестабільності. Для держав, чия економіка значною мірою залежить від зовнішньої торгівлі, санкційний тиск може призвести до суттєвого скорочення валютних надходжень, змін у структурі податкових надходжень та збільшення бюджетного дефіциту.

Метою статті є аналіз впливу міжнародних санкцій і торговельних обмежень на податкові надходження та фінансову стійкість експортозалежних країн, а також, на цій основі, розробка оптимального механізму їх застосування як інструменту економічного впливу для сприяння миру та міжнародній безпеці.

Методологічною базою дослідження є економіко-математичні методи, включно з регресійним моделюванням та кореляційним аналізом, що дозволяють оцінити залежність податкових надходжень від ключових макроекономічних показників (ВВП, рівня державного боргу, відкритості економіки тощо). У роботі використано системний підхід, що враховує взаємозв'язки між санкційною політикою, податковою системою та макроекономічною стабільністю.

Результати дослідження. Аналіз міжнародного досвіду санкційного впливу на Іран, Північну Корею, Сирію, Венесуелу та росію показав, що ефективність торговельних обмежень залежить від рівня координації між країнами, масштабу санкцій та здатності держави-об'єкта адаптуватися до нових умов. Проведене регресійне моделювання для росії підтвердило, що санкції спричинили скорочення податкових надходжень через зниження відкритості економіки, падіння експорту та зростання боргового навантаження. Водночас компенсаторні механізми (альтернативні ринки, тіньові фінансові схеми) частково нівелювали негативний ефект санкційного тиску.

Отримані результати спрямовані на розробку стратегічних рекомендацій щодо підвищення ефективності санкційної політики та мінімізації її негативного впливу на глобальну економіку. Перспективою

подальших досліджень є оцінка довгострокових наслідків санкцій для країн-агресорів та розробка механізмів посилення санкційного режиму через міжнародну координацію та вторинні обмеження.

The relevance of this article is determined by the growing impact of international trade restrictions and sanctions on tax revenues and the financial stability of export-dependent countries. In the context of globalization and increasing geopolitical tensions, trade sanctions and restrictions have become not only an instrument of economic influence but also a significant factor in macroeconomic instability. For countries whose economies heavily rely on foreign trade, sanctions pressure can lead to a substantial reduction in foreign exchange earnings, changes in the structure of tax revenues, and an increase in budget deficits.

The purpose of this study is to analyze the impact of international sanctions and trade restrictions on tax revenues and the financial stability of export-dependent countries and, based on this analysis, to develop an optimal mechanism for their application as an instrument of economic influence to promote peace and international security.

Methodology. The methodological framework of the study is based on economic and mathematical methods, including regression modeling and correlation analysis, which allow for an assessment of the dependence of tax revenues on key macroeconomic indicators (GDP, public debt level, economic openness, etc.). A systemic approach is applied in the study, taking into account the interrelationships between sanctions policy, the tax system, and macroeconomic stability.

Findings. The analysis of international experiences with sanctions imposed on Iran, North Korea, Syria, Venezuela, and Russia has shown that the effectiveness of trade restrictions depends on the level of coordination among countries, the scale of sanctions, and the ability of the targeted state to adapt to new conditions. Regression modeling for Russia confirmed that sanctions have led

to a reduction in tax revenues due to decreased economic openness, a decline in exports, and an increase in debt burden. At the same time, compensatory mechanisms (alternative markets, shadow financial schemes) have partially mitigated the negative effects of sanctions pressure.

Conclusion. The findings contribute to the development of strategic recommendations for enhancing the effectiveness of sanctions policy and minimizing its negative impact on the global economy. Future research directions include assessing the long-term consequences of sanctions on aggressor states and developing mechanisms to strengthen the sanctions regime through international coordination and secondary restrictions.

Ключові слова: міжнародні торговельні обмеження, санкції, податкові надходження, фінансова стійкість, експортозалежна економіка, фінансова політика, макроекономічна стабільність, регресійне моделювання, економічні наслідки санкцій, міжнародна торгівля.

Keywords: international trade restrictions, sanctions, tax revenues, financial stability, export-dependent economy, fiscal policy, macroeconomic stability, regression modeling, economic effects of sanctions, international trade.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Глобалізація сприяла посиленню економічної взаємозалежності держав, що зумовило зростання ролі міжнародної торгівлі як рушія економічного розвитку. Для країн із експортозалежною економікою зовнішня торгівля є не лише основним джерелом валютних надходжень, а й вагомим чинником формування державних доходів через систему оподаткування експортно-імпортних операцій. Проте в умовах зростаючої геополітичної напруженості та економічних криз міжнародні торговельні обмеження, включно з тарифними бар'єрами, квотуванням та санкціями, стали важливими інструментами економічного впливу.

Обмеження у міжнародній торгівлі можуть мати суперечливий вплив на фінансову систему країни. З одного боку, введення мит і квот на імпорту сприяє зростанню внутрішнього виробництва та захисту національного ринку. З іншого боку, експортні обмеження та санкції можуть скорочувати валютні надходження, послаблювати податкову базу та негативно впливати на макроекономічну стабільність. Особливо це актуально для країн, економіка яких значною мірою залежить від зовнішньої торгівлі, як-от російська федерація, Іран, Сирія, Північна Корея та Венесуела, які стикнулися з різними формами торговельних обмежень.

Науковий інтерес до проблеми посилюється необхідністю оцінки впливу торговельних обмежень на податкову систему держави. Зокрема, важливо зрозуміти, яким чином зміни в міжнародній торгівлі відображаються на структурі податкових надходжень, які компоненти бюджетної системи є найбільш вразливими до санкцій і якими засобами уряди експортозалежних країн адаптують фіскальну політику до змін у міжнародному економічному середовищі.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексної оцінки впливу міжнародних торговельних обмежень на податкову систему та фінансову стійкість країн із високою експортною залежністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростаючий інтерес науковців до впливу міжнародних торговельних обмежень і санкцій на фінансову стабільність експортозалежних країн. Зокрема, Бондаренко В. Д. [1] аналізує еволюцію санкцій США проти Ірану, доводячи, що фінансові обмеження стали ключовим інструментом політичного тиску, що призвів до зниження бюджетних доходів країни. Дослідження Дужі І. А. [2] та Фадоуст Ф. [3] вказують на стратегічну адаптацію Ірану та Північної Кореї до санкційного тиску через розбудову альтернативних фінансових каналів та регіональних партнерств. У свою чергу, Карпінська Н. В. [4] та Малдер Н. [5] розглядають

санкції як правовий механізм у контексті російсько-української війни, наголошуючи на їх ефективності лише за умови широкої міжнародної координації. Окрему увагу в аналізі санкцій проти Росії приділено енергетичним обмеженням: Лапенко Е. [6] оцінює вплив нафтового ембарго та механізму «цінової стелі» на бюджетні надходження рф, а Шаренко М. С., Пілат О. В. та Сумцова С. О. [7] та Браун Ф. [8] акцентують увагу на фінансових санкціях як засобі обмеження ресурсного потенціалу авторитарних режимів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз впливу міжнародних санкцій і торговельних обмежень на податкові надходження та фінансову стійкість експортозалежних країн, а також, на цій основі, розробка оптимального механізму їх застосування як інструменту економічного впливу для сприяння миру та міжнародній безпеці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Торговельні обмеження є ключовим елементом сучасної міжнародної економічної політики. Вони можуть мати форму митних бар'єрів, квот, ліцензування експорту та імпорту, але найжорсткішим їхнім проявом є санкції. На відміну від загальних тарифних обмежень, санкції є цілеспрямованими заходами економічного тиску, які можуть передбачати замороження активів, обмеження фінансових транзакцій, заборону експорту та імпорту стратегічних товарів і навіть повне торговельне ембарго. Санкції зазвичай запроваджуються через політичні, безпекові або правозахисні мотиви, але їхні економічні наслідки є вкрай суттєвими, особливо для експортозалежних країн.

За останні двадцять років низка держав зазнала впливу санкційних режимів, ініційованих міжнародною спільнотою або окремими країнами. До найбільш значущих випадків належать санкції проти таких країн як: Іран, Північна Корея, Сирія, росія та Венесуела. Застосовані міжнародною спільнотою санкції мали різні форми – від секторальних обмежень на торгівлю до повного фінансового ізолювання – і, як наслідок, мали значний

вплив на податкові надходження та фінансову стабільність країн, проти яких вони були введені.

Так, зокрема Іран у 2005–2024 роках зазнав кілька хвиль санкцій. Перший пік припав на початок 2010-х років, коли у відповідь на розвиток іранської ядерної програми Рада Безпеки ООН та окремо США і ЄС запровадили жорсткі обмеження. З 2012 року фактично діяло ембарго на експорт іранської нафти до Європи, а багато країн різко скоротили закупівлі іранської нафти, як наслідок (за оцінками Світового банку), обсяг нафтового експорту Ірану в результаті санкцій впав більш ніж на 30% [9]. Зниження обсягу експорту нафти призвело до скорочення бюджетних доходів з приблизно 17% ВВП (2011) до 13–14% ВВП у 2012–2013 роках [9]. Таким чином, санкції мали значний негативний ефект на державні фінанси Ірану.

Після укладення ядерної угоди (JCPOA) у 2015 році частину санкцій було знято, що дозволило Ірану тимчасово наростити експорт і частково відновити зростання доходів бюджету. Проте у 2018 році США вийшли з ядерної угоди і запровадили політику “максимального тиску” – односторонні санкції, спрямовані на повне відрізання Ірану від нафтових ринків і світової фінансової системи. Внаслідок цих заходів іранський нафтовий експорт знову обвалився – з близько 2,5 млн барелів на добу до лише 0,5 млн барелів [3]. Нові санкції від США для Ірану призвели до зниження ВВП на душу населення на 14%.

Окрім Ірану, уже багато десятиліть перебуває під міжнародними санкціями Північна Корея (КНДР). Так, у відповідь на ядерні випробування та ракетні пуски, Рада Безпеки ООН одноголосно ввела широкі торговельні обмеження проти КНДР. Було запроваджено суворі квоти та заборони: повна заборона експорту з Північної Кореї ключових товарів (вугілля, залізної руди, текстилю, морепродуктів тощо) та різке обмеження імпорту нафтопродуктів [10]. Фактично КНДР втратила основні джерела валютних надходжень. За оцінками Банку Кореї (центральный банк Республіки Корея), у 2017 році північнокорейський експорт скоротився на 37,2% порівняно з

попереднім роком (найбільше падіння з 1998 року), а економіка КНДР тоді ж пережила найглибшу рецесію за 20 років, знизившись на 3,5% [11]. Головний удар припав на промисловість і видобування, адже через ембарго на вугілля та інші копалини промислове виробництво впало на 8,5%, що є рекордним падінням з кінця 1990-х.

Китай, як найбільший торговельний партнер Пхеньяну, у другій половині 2017 року майже повністю припинив закупівлю північнокорейського вугілля та суворо дотримувався нафтового ембарго, що “перекрило” Пхеньяну доступ до пального. Як наслідок, КНДР втратила основне джерело експортних доходів – продаж вугілля – що спровокувало різкий дефіцит валюти [11].

Для корейського комуністичного режиму це означало зменшення ресурсів на імпорт критичних товарів (пального, продовольства), і владі довелося ще більше опиратися на неофіційні “чорні” ринки та нелегальні схеми. Хоча про податкові надходження в звичному розумінні щодо КНДР говорити складно (через її централізовану економіку), очевидно, що санкції різко звузили бюджетні ресурси режиму, змусивши його урізати офіційні витрати і шукати обхідні шляхи фінансування (кіберзлочинність, контрабанда тощо).

Наступною країною проти якої було застосовано масштабні санкції та торговельні обмеження від США, ЄС та ряду арабських країн є Сирія, яка окрім цього зіштовхнулася з наслідками руйнівної громадянської війни (з 2011 р.). Євросоюз, який до війни був головним покупцем сирійської нафти, повністю припинив її імпорт ще в 2011 р. Внаслідок бойових дій і санкцій сирійський експорт скоротився з 18,4 млрд дол США (2010) до лише 1,8 млрд дол США у 2021 році – тобто більш ніж на 90% [12]. Таке значне падіння експорту означало майже повну втрату країною зовнішніх доходів. Нафта та туризм до війни були ключовими джерелами валюти; їх зникнення залишило уряд практично без засобів наповнення бюджету.

За офіційними даними, ВВП Сирії у 2010–2021 рр. впав на 54% (а за альтернативними оцінками, з використанням даних супутникового нічного освітлення, спад може бути ще глибшим) [12], що відображено на графіку нижче (рис. 1).

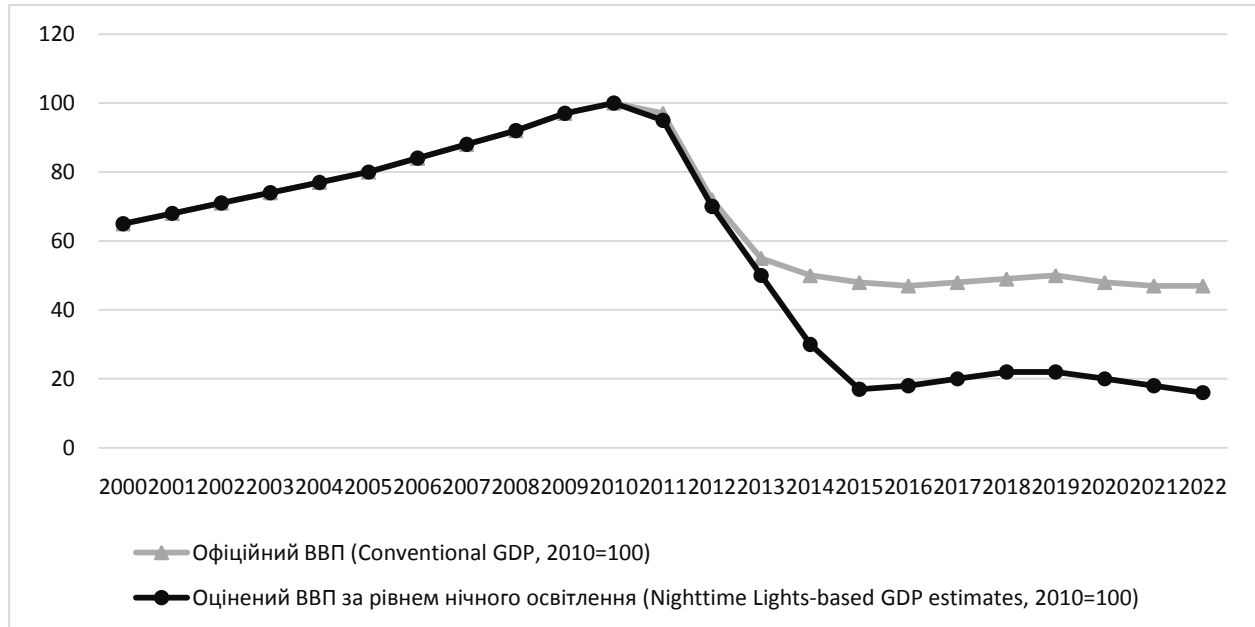

Рис. 1. Індекс ВВП Сирії: офіційні та альтернативні оцінки за 2000-2022 роки

Джерело: Побудовано автором за даними [13]

В умовах такого колапсу податкові надходження практично вичерпались – підприємства зруйновано, доходи громадян обвалилися, тож база для оподаткування максимально звузилася. Сирійський уряд вимушено вдавався до друку грошей і нелегальних джерел: як зазначає Світовий банк, щоб профінансувати імпорт пального та інших товарів, режим почав покривати дефіцит за рахунок тіньових доходів від виробництва і контрабанди каптагону (амфетамінового стимулятора) [13]

Таким чином, санкції та війна буквально знищили фіскальну базу Сирії – понад 90% валютних надходжень втрачено, валютні резерви майже повністю вичерпано, понад 90% населення опинилися за межею бідності.

Поряд з Сирією варто відмітити Венесуелу, яка є класичним прикладом держави, бюджет якої критично залежить від доходів від експорту нафти.

Після приходу до влади Уго Чавеса (1999) держава монополізувала нафтовий сектор і фінансувала соціальні програми за рахунок нафтової ренти. Однак із середини 2010-х років Венесуела увійшла у період затяжної економічної кризи, зумовленої поєднанням неправильного управління, падіння цін на нафту та міжнародних санкцій проти режиму Ніколаса Мадуро. США в кілька етапів посилювали санкції. Спочатку у 2017 р. запровадили фінансові обмеження (заборона венесуельському уряду та держкомпаніям позичати на ринках США, санкції проти посадовців), а з 2019 року – прямі санкції проти нафтового сектору, включно з заборonoю імпорту венесуельської нафти до США і покараннями для інших країн за співпрацю з державною нафтовою компанією PDVSA [8; 14].

Ще до санкцій видобуток нафти у Венесуелі стрімко падав після 2014 р. через хронічне недоінвестування та господарський хаос. Проте санкції різко прискорили цей занепад. Венесуела фактично втратила доступ до свого найбільшого ринку – США (раніше туди йшла значна частина її нафти). За даними досліджень, доходи Венесуели від експорту нафти скоротилися на 93% між 2012 і 2020 роками [15]. Таке колосальне скорочення доходів від експорту нафти позбавило країну іноземної валюти, необхідної для імпорту базових товарів. Як наслідок, з 2014 по 2021 рік венесуельський ВВП впав на приблизно 75%, а держава опинилась у стані практичного банкрутства [16].

Гіперінфляція (мільйони відсотків на рік у 2018–2019 рр.) знищила реальну вартість податкових зборів усередині країни. Уряд Мадуро, позбавлений доларових нафтових вливань, був змушений різко скоротити імпорт, що призвело до дефіциту продовольства, медикаментів та масового зубожіння населення. Хоча офіційно Каракас покладав провину за кризу виключно на санкції, експерти зазначають, що роки неефективного управління та корупції підготували ґрунт для колапсу, а санкції США 2017–2019 рр. стали «останнім ударом», який добив нафтовий сектор [15].

З фіскальної точки зору, венесуельський уряд втратив левову частку своїх доходів і фактично перейшов на емісію грошей для покриття витрат,

що підживлювало гіперінфляцію. Бюджетні показники втратили сенс – держава перестала виконувати багато своїх функцій, економіка перейшла на неформальні рейки (бартер, доларизація тощо). Лише нещодавно, у 2022–2023 рр., із незначним поліпшенням нафтовидобутку і пом'якшенням окремих санкцій, Венесуела показала символічне економічне зростання (близько 5% у 2023 р.), але відновлення залишається мізерним порівняно з попереднім падінням.

Окрім Ірану, Сирії та Венесуели, нас найбільше цікавить ефект санкцій та торговельних обмежень, які міжнародна спільнота запровадила проти росії, яка з 2014 року анексувала український Крим, окупувала частину Донбасу, а 24 лютого 2022 року спричинила неспровоковану повномасштабну агресію проти України.

Так, санкції 2014–2015 рр. проти росії у зв'язку з анексією Криму та окупацією частини Донбасу були координацією зусиль США, ЄС та союзників і включали «точкові» економічні заходи: обмеження доступу російських державних банків і компаній до міжнародного кредитування, заборону експорту до росії передових технологій для нафторозвідки та видобутку на шельфі й в Арктиці, ембарго на постачання озброєнь тощо [17]. Ці санкції (так званого «третього рівня») мали на меті завдати удару по стратегічних секторах економіки – насамперед паливно-енергетичному, який становив половину надходжень до федерального бюджету росії.

Втім, прямий вплив санкцій 2014 р. на бюджетні доходи рф був частково замаскований іншими чинниками. По-перше, майже одночасно світові ціни на нафту різко впали в другій половині 2014 р., що саме по собі зменшило експортні надходження. По-друге, росія зреагувала контрзаходами – наприклад, запровадила власне ембарго на імпорт продовольства з країн Заходу, що мало радше політичний ефект і вдарило по її ж споживачах (інфляція зросла). У 2015 році російський ВВП скоротився на приблизно 2,0%, інфляція перевищила 12%, а рубль девальвував удвічі; значну роль у цьому відіграло падіння нафтогазових доходів. За оцінками експертів, кожне

зниження ціни на нафту на 1 долар США позбавляє російський бюджет близько 1,4 млрд дол США доходів [18].

Санкції 2014 р. через обмеження технологій мали довгостроковий стримуючий ефект на видобуток нафти і газу, але у короткостроковій перспективі їхній фінансовий вплив був менш помітним порівняно з обвалом цін на енергоносії.

Санкції 2022–2024 рр. проти росії стали безпрецедентними за масштабом – настільки суворих обмежень щодо настільки великої економіки не застосовували з часів Другої світової війни [5]. Понад 38 країн (США, ЄС, Велика Британія, Канада, Японія, Австралія та ін.) ввели широкі заходи: заморозили половину міжнародних резервів центрального банку рф, відключили провідні банки від системи SWIFT, запровадили ембарго або жорсткі обмеження на імпорту російської нафти, нафтопродуктів, вугілля, а також експорт до рф високотехнологічної продукції. З кінця 2022 р. набули чинності ембарго ЄС на морську нафту та нафтопродукти з рф і глобальний «ціновий ліміт» на російську нафту (price cap) – механізм, що забороняє перевезення та страхування російської нафти, якщо вона продається дорожче узгодженої межі. Мета цих санкцій – підірвати основне джерело прибутків росії, яким є енергетичний експорт, водночас мінімізувавши удар по світових ринках енергоносіїв [18].

Зважаючи на те, що на відміну від Ірану, Північної Кореї, Сирії та Венесуели статистичні дані макроекономічних показників росії є відкритими, проаналізуємо динаміку прокаткових надходжень, середньозважених тарифів на російський експорт, що застосовуються найбільшими країнами-імпортерами російської продукції та інших контрольованих показників, що відображають загальні тренди економічного розвитку (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка основних макроекономічних показників росії та тарифів на російський експорт у 2005-2023 роках

	Податкові надходження у % до ВВП, %	Середньозважений тариф на сільськогосподарські товари, %	Середньозважений тариф на несільськогосподарські товари, %	ВВП, млрд дол США	Державний борг у % до ВВП, %	Коефіцієнт відкритості економіки, %
2005	16,6	5,8	5,8	764,0	16,7	56,7
2006	16,6	6,5	4,1	989,9	9,9	54,7
2007	16,6	8,8	3,0	1300,0	7,2	51,7
2008	15,8	13,2	1,7	1661,0	6,5	53,4
2009	13	9,4	1,9	1223,0	8,7	48,4
2010	13	26,2	0,8	1525,0	9,1	50,4
2011	14	25,7	1,2	2046,0	8,6	48,0
2012	13,8	31,3	0,5	2208,0	8,6	47,2
2013	12,9	23,7	0,3	2292,0	9,1	46,3
2014	13,3	1,4	1,1	2059,0	11,2	47,8
2015	10,6	28,0	2,3	1363,0	13,5	49,4
2016	9,2	23,4	1,8	1277,0	14,2	46,5
2017	10,3	7,2	1,5	1574,0	16,3	46,9
2018	11,5	12,6	1,5	1657,0	16,2	51,6
2019	10,9	12,8	1,5	1693,0	17,3	49,2
2020	10,8	14,7	2,2	1493,0	23,0	46,0
2021	11,6	15,6	0,9	1843,0	20,9	50,2
2022	11	4,1	0,9	2266,0	19,5	43,3
2023	10	15,6	3,0	2921,0	22,0	28,9

Джерело: Побудовано автором за даними [19; 20]

Як свідчать дані таблиці 1, до 2014 року податкові надходження у росії були відносно стабільними, утримуючись у межах 12,9-16,6% ВВП. Однак після анексії Криму в 2014 році та введення перших секторальних санкцій з боку США, ЄС та інших країн, показник податкових надходжень почав скорочуватися. У 2015 році частка податкових надходжень у ВВП зменшилася до 10,6%, що на 2,7 в.п. менше, ніж у 2014 році. Це свідчить про пряму залежність між санкційним тиском і доходами державного бюджету, оскільки рф втратила значну частину валютних надходжень від експорту нафти та газу.

Після 2016 року спостерігається часткова стабілізація, хоча показник податкових надходжень так і не повернувся до довоєнного рівня. Однак нова хвиля санкцій, пов'язана з повномасштабним вторгненням в Україну у 2022 році, спричинила ще більш виражене скорочення податкових надходжень росії: з 11,6% ВВП у 2021 році до 10% ВВП у 2023 році. Варто зауважити, що це відбулося на тлі номінального зростання ВВП, яке пояснюється інфляційними процесами та переорієнтацією економіки на військові потреби, а не реальним розширенням податкової бази.

Санкційний вплив на російський експорт мав двоїстий характер. Середньозважені тарифи на експорт сільськогосподарської продукції значно зросли у 2015 році (28%), що можна пояснити як реакцію на російське продовольче ембарго, так і адаптацію західних ринків до альтернативних постачальників. Водночас після 2016 року тарифи на аграрний експорт почали знижуватися (до 7,2% у 2017 році), що може свідчити про переорієнтацію росії на нові ринки, зокрема на Китай, Близький Схід та країни Африки.

Щодо несільськогосподарської продукції, ситуація була менш різкою, оскільки середньозважені тарифи демонстрували відносну стабільність у межах 1,5–3% з 2017 року, що пов'язано з тим, що основні санкції стосувалися передусім високотехнологічного сектору та видобувної промисловості, а не загального промислового експорту. Проте введення нафтового ембарго з боку ЄС та обмеження на постачання енергоресурсів у 2022–2023 роках призвели до зростання тарифів на експорт до 15,6% у 2023 році, що є свідченням суттєвого зниження конкурентоспроможності російської несировинної продукції на міжнародних ринках та зростання витрат на торгівлю через обхідні схеми (зокрема через Індію, Китай та Туреччину).

Санкційний тиск мав значний вплив на макроекономічні показники росії, зокрема на коефіцієнт відкритості економіки, який відображає співвідношення експорту та імпорту до ВВП. Якщо у 2013 році цей показник

становив 46,3%, то у 2023 році він знизився до 28,9%, що свідчить про глибоку економічну ізоляцію росії та означає, що доступ до міжнародних ринків суттєво ускладнився, а логістичні витрати та митні бар'єри значно зросли.

Ще одним наслідком санкцій стала динаміка державного боргу. Якщо у 2013 році боргове навантаження становило 9,1% ВВП, то після санкцій 2014–2015 років воно зросло до 13,5% ВВП у 2015 році. Однак у подальші роки уряд росії намагався контролювати рівень запозичень, що дозволило стабілізувати борг на рівні 16–19% ВВП у період 2018–2022 років. Після 2022 року, попри рекордні військові витрати, рівень боргу не зростав настільки критично (22% ВВП у 2023 році), що пояснюється жорсткою монетарною політикою, обмеженням доступом до зовнішніх кредитів та примусовою мобілізацією фінансових ресурсів всередині країни.

Для підтвердження гіпотези про вплив санкційних обмежень на податкові надходження в росії було проведено регресійне моделювання, що дозволяє кількісно оцінити вплив середньозважених тарифів на російський експорт, ВВП, рівня державного боргу та відкритості економіки на рівень податкових надходжень у % до ВВП. Високий рівень коефіцієнта детермінації $R^2=89,29\%$ та його скоригованого значення $AdjustedR^2=85,17\%$ свідчить про достатню пояснювальну силу моделі, тобто ці фактори значною мірою визначають рівень податкових надходжень. Значення *F-статистики* = 21,68 та *p-value* = 0,00001 підтверджують загальну статистичну значущість моделі.

Отримане рівняння регресії має наступний вигляд (1):

$$Y = -7,7314 - 0,0346x^1 + 1,2793x^2 + 0,0036x^3 - 0,2541x^4 + 0,3289x^5 \quad (1)$$

де:

- x^1 (середньозважений тариф на сільськогосподарські товари): коефіцієнт $-0,0346$ (*p-value* = 0,2299) свідчить про незначний негативний вплив підвищення тарифів на сільськогосподарські товари

на податкові надходження. Той факт, що показник статистично незначущий ($p\text{-value} > 0,05$), може вказувати на те, що аграрний експорт не відігравав ключової ролі у формуванні податкової бази рф.

- x^2 (середньозважений тариф на несільськогосподарські товари): коефіцієнт $+1,2793$ ($p\text{-value} = 0,00008$) є статистично значущим і вказує на несподіваний позитивний зв'язок між підвищенням тарифів та податковими надходженнями. Це може бути пояснено тим, що на початкових етапах санкційного тиску рф застосовувала компенсаторні механізми, зокрема збільшення податкового навантаження всередині країни та переорієнтацію експорту на менш регульовані ринки (наприклад, Китай, Індія, Туреччина). Проте, економічно очікуваним було б негативне значення цього коефіцієнта, адже підвищення тарифів на російський експорт мало б скоротити як самий обсяг експорту несільськогосподарських товарів, так і податкові надходження. Однак, таке значення показника свідчить про недостатню ефективність санкцій проти експортних секторів економіки росії, яка зуміла досягнути обходу санкцій завдяки лояльним країнам таким як Китай, Індія, Туреччина та колишні республіки СРСР.
- x^3 (ВВП у млрд дол.): коефіцієнт $+0,0036$ ($p\text{-value} = 0,0011$) є статистично значущим і свідчить про пряму залежність податкових надходжень від загального економічного розвитку, що підтверджує стандартну макроекономічну закономірність: зростання ВВП приводить до збільшення податкових надходжень через ширшу податкову базу.
- x^4 (державний борг у % до ВВП): коефіцієнт $-0,2541$ ($p\text{-value} = 0,00017$) є статистично значущим і свідчить, що зростання державного боргу в рф мало негативний вплив на рівень податкових надходжень. Це пояснюється тим, що збільшення боргового навантаження, особливо після 2014 року та ще більше після 2022 року, сприяло підвищенню бюджетного дефіциту, що, у свою чергу, призвело до

зниження податкових зборів через необхідність компенсаторних фіскальних заходів (включаючи субсидування підприємств та збільшення військових витрат).

- X^5 (коефіцієнт відкритості економіки, %): коефіцієнт +0,3289 (p -value = 0,00061) є статистично значущим і вказує на те, що відкритість економіки позитивно впливає на податкові надходження. Оскільки санкції поступово зменшували рівень інтеграції рф у світову економіку (коефіцієнт відкритості знизився з 46,3% у 2013 році до 28,9% у 2023 році), це спричинило втрату частини податкових надходжень через скорочення зовнішньої торгівлі.

Отримані результати підтверджують, що точкові санкції, зокрема секторальні обмеження, мали помітний, але не критичний вплив на податкову систему рф. Ефект від запроваджених обмежень виявився неоднорідним: з одного боку, зниження відкритості економіки росії спричинило втрати податкових надходжень через скорочення експорту, обмежений доступ до фінансових ринків та зменшення ділової активності. Водночас зростання державного боргу стало ключовим чинником фіскального тиску, що на пряму корелює із зниженням податкових надходжень після 2014 року. Неочікуваним виявився позитивний зв'язок між підвищенням тарифів на несільськогосподарську продукцію та рівнем податкових надходжень, що, ймовірно, пояснюється компенсаторними заходами уряду рф, такими як збільшення ПДВ та акцизів, стимулювання тіньового сектору торгівлі через посередників у Китаї, Індії та Туреччині, а також активне використання офшорних механізмів і «паралельного імпорту». Таким чином, хоча санкції створили значний економічний тиск, вони не змогли остаточно зламати фінансову стійкість рф, оскільки уряд використав масштабні компенсаторні заходи.

Зважаючи на досвід Ірану, Венесуели, Сирії та Північної Кореї, санкції стають ефективними лише за умови тотального фінансового та енергетичного ембарго, що у випадку рф ще не було реалізовано повною

мірою. Для підвищення санкційного тиску необхідно запровадити більш жорсткі обмеження, аналогічні тим, що застосовувалися до країн із сильним економічним тиском. Це включає повне блокування фінансових операцій через міжнародну систему SWIFT, запровадження вторинних санкцій проти третіх країн, що співпрацюють із рф, обмеження на експорт нафти та технологій із використанням механізму «стелі цін», а також посилення контролю за обхідними схемами торгівлі, включно із моніторингом судноплавних компаній та бірж. Лише введення комплексного економічного ембарго може суттєво скоротити податкову базу рф, створивши непереборний тиск на її бюджет, що у довгостроковій перспективі змусить її зменшити військові витрати та переглянути свою політичну стратегію війни.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Аналіз міжнародного досвіду застосування торговельних обмежень і санкцій свідчить про їхній значний вплив на економіку експортозалежних країн, зокрема через зниження валютних надходжень, скорочення податкової бази та загострення фіскальних дисбалансів. Дослідження наслідків санкцій проти Ірану, Північної Кореї, Сирії, Венесуели та росії свідчить, що їхня ефективність залежить від ступеня міжнародної координації, масштабності обмежень та здатності країни-об'єкта санкцій адаптуватися до нових умов. У випадку рф санкції 2014 року мали помірний вплив, тоді як заходи, запроваджені після 2022 року, значно ускладнили доступ до фінансових ринків і технологій, хоча завдяки компенсаторним механізмам економічна стійкість країни-агресора зберігається.

З огляду на це постає необхідність розробки оптимального механізму застосування санкцій і торговельних обмежень як інструменту економічного впливу, спрямованого на досягнення миру та міжнародної безпеки. Такий механізм має включати чіткі критерії введення санкцій, механізми моніторингу їх ефективності та методи запобігання обходу обмежень. Особливо важливим є посилення міжнародної координації та впровадження вторинних санкцій щодо держав і компаній, які сприяють ухиленню від

торговельних обмежень. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі передбачають аналіз ефективності різних моделей санкційного впливу, оцінку їх наслідків для глобальної економіки та розробку інструментів мінімізації негативного впливу санкцій на треті країни, не залучені до конфлікту.

Література

1. Бондаренко В. Д. Еволюція економічних санкцій США проти Ірану та їх вплив на відносини між обома країнами. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 43. С. 168-172.
2. Дужа І. А. Іран та Північна Корея – дестабілізація регіону. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 145(3). С. 44-46.
3. Fardoust S. Impact of sanctions on Iran's economy and people: Implications for policy. *Rethinking Iran*. 2020. URL: <https://www.rethinkingiran.com/iran-sanctions-reports/fardoust>.
4. Карпінська Н. В. Міжнародні санкції як засіб правового впливу в умовах російсько-української війни. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025. № 1. С. 106-113.
5. Mulder N. Economic Sanctions Deliver Bigger Global Shocks Than Ever Before and Are Easier to Evade. *Finance & Development, International Monetary Fund*. June 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/06/the-sanctions-weapon-mulder>.
6. Лапенко Е. Енергетичні санкції проти росії – моніторинг ефективності – Огляд і загальна оцінка. *DiXi Group*. 2024. URL: <https://coilink.org/20.500.12592/p2ngmcq>.
7. Шаренко М. С., Пілат О. В., Сумцова С. О. Фінансові санкції як інструмент міжнародної політики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 86(4). С. 157-162.
8. Brown P. Venezuela's Petroleum Sector and U.S. Sanctions. *Congressional Research Service*. March 27, 2018. URL: <https://crsreports.congress.gov>.

9. *The role of the state in financial markets: World Bank Policy Research Working Paper*. World Bank. No. 7549. 2016. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/298681467999709496/pdf/WPS7549.pdf>.

10. United Nations Security Council. Security Council imposes fresh sanctions on Democratic People's Republic of Korea, authorizes measures on oil, textile exports, bans work authorizations of Pyongyang's overseas labourers. *UN Press*. 2017. URL: <https://press.un.org/en/2017/sc12983.doc.htm>.

11. *Voice of America*. Report: North Korea's economy shrank sharply in 2017. 20 July 2018. URL: <https://www.voanews.com/a/report-north-korea-economy-shrank-sharply-2017/4490770.html>.

12. Strohecker K., Libby G. Syria's Economy: The Devastating Impact of War and Sanctions. *Reuters*. January 6, 2025. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/syrias-new-leaders-face-economy-decimated-by-war-sanctions-2025-01-06/>.

13. Hausmann R., Muci F. The Impact of the 2017 Sanctions on Venezuela: Revisiting the Evidence. *Brookings Institution*. 2019. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/05/impact-of-the-2017-sanctions-on-venezuela_final.pdf.

14. Rodríguez F. How Sanctions Contributed to Venezuela's Economic Collapse. *Josef Korbel School of International Studies, University of Denver*. January 13, 2023. URL: <https://korbel.du.edu/regional-studies/news-events/all-articles/how-sanctions-contributed-venezuelas-economic-collapse>.

15. Roy D., Cheatham A. Venezuela: The Rise and Fall of a Petrostate. *Council on Foreign Relations*. July 31, 2024. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/venezuela-crisis>.

16. Suleyman O. Altiparmak, Cameron G. Thies, Shade T. Shutters, Keith Waters. Inducing New Bilateral Oil Interdependencies: The Unintended Impact of 2014 US-led Sanctions on Russia. *Journal of Indo-Pacific Affairs*. 2023. Vol. 6, No. 3. P. 154–165.

17. Van Nostrand E., Morris A. Phase Two of the Price Cap on Russian Oil: Two Years After Putin's Invasion. *U.S. Department of the Treasury*. 23 Feb. 2024.

URL: <https://home.treasury.gov/news/featured-stories/phase-two-of-the-price-cap-on-russian-oil-two-years-after-putins-inv>.

18. *Government Finance Statistics Yearbook and data files*. International Monetary Fund. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>.

19. *World Tariff Profiles*. World Trade Organization. URL: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/world_tariff_profiles24_e.htm.

20. Syria's New Leaders Face Economy Decimated by War, Sanctions. *Reuters*. January 6, 2025. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/syrias-new-leaders-face-economy-decimated-by-war-sanctions-2025-01-06/>.

References

1. Bondarenko, V. D. (2023), "Evolution of US economic sanctions against Iran and their impact on bilateral relations", *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*, vol. 43, pp. 168-172.

2. Duzha, I. A. (2019), "Iran and North Korea – destabilization of the region", *Hileya: naukovyi visnyk*, vol. 145(3), pp. 44-46.

3. Fardoust, S. (2020), "Impact of sanctions on Iran's economy and people: Implications for policy", *Rethinking Iran*, available at: <https://www.rethinkingiran.com/iran-sanctions-reports/fardoust> (Accessed 13 March 2025).

4. Karpinska, N. V. (2025), "International sanctions as a means of legal influence in the context of the Russia-Ukraine war", *Sotsialnyi rozvytok: ekonomiko-pravovi problemy*, vol. 1, pp. 106-113.

5. Mulder, N. (2022), "Economic sanctions deliver bigger global shocks than ever before and are easier to evade", *Finance & Development, International Monetary Fund*, available at: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/06/the-sanctions-weapon-mulder> (Accessed 13 March 2025).

6. Lapenko, E. (2024), "Energy sanctions against Russia – efficiency monitoring – Overview and general assessment", *DiXi Group*, available at: <https://coilink.org/20.500.12592/p2ngmcq> (Accessed 13 March 2025).

7. Sharenko, M. S., Pilat, O. V. and Sumtsova, S. O. (2024), “Financial sanctions as an instrument of international policy”, *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo*, vol. 86(4), pp. 157-162.

8. Brown, P. (2018), “Venezuela’s petroleum sector and U.S. sanctions”, *Congressional Research Service*, available at: <https://crsreports.congress.gov> (Accessed 13 March 2025).

9. World Bank (2016), “The role of the state in financial markets: World Bank Policy Research Working Paper No. 7549”, available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/298681467999709496/pdf/WPS7549.pdf> (Accessed 13 March 2025).

10. United Nations Security Council (2017), “Security Council imposes fresh sanctions on Democratic People’s Republic of Korea, authorizes measures on oil, textile exports, bans work authorizations of Pyongyang’s overseas labourers”, *UN Press*, available at: <https://press.un.org/en/2017/sc12983.doc.htm> (Accessed 13 March 2025).

11. Voice of America (2018), “Report: North Korea’s economy shrank sharply in 2017”, available at: <https://www.voanews.com/a/report-north-korea-economy-shrank-sharply-2017/4490770.html> (Accessed 13 March 2025).

12. Strohecker, K. and Libby, G. (2025), “Syria’s economy: The devastating impact of war and sanctions”, *Reuters*, available at: <https://www.reuters.com/world/middle-east/syrias-new-leaders-face-economy-decimated-by-war-sanctions-2025-01-06/> (Accessed 13 March 2025).

13. Hausmann, R. and Muci, F. (2019), “The impact of the 2017 sanctions on Venezuela: Revisiting the evidence”, *Brookings Institution*, available at: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/05/impact-of-the-2017-sanctions-on-venezuela_final.pdf (Accessed 13 March 2025).

14. Rodríguez, F. (2023), “How sanctions contributed to Venezuela’s economic collapse”, *Josef Korbel School of International Studies, University of Denver*, available at: <https://korbel.du.edu/regional-studies/news-events/all-articles/how-sanctions-contributed-venezuelas-economic-collapse> (Accessed 13 March 2025).

15. Roy, D. and Cheatham, A. (2024), “Venezuela: The rise and fall of a petrostate”, *Council on Foreign Relations*, available at: <https://www.cfr.org/backgrounder/venezuela-crisis> (Accessed 13 March 2025).
16. Altiparmak, S. O., Thies, C. G., Shuttters, S. T. and Waters, K. (2023), “Inducing new bilateral oil interdependencies: The unintended impact of 2014 US-led sanctions on Russia”, *Journal of Indo-Pacific Affairs*, vol. 6(3), pp. 154-165.
17. Van Nostrand, E. and Morris, A. (2024), “Phase two of the price cap on Russian oil: Two years after Putin’s invasion”, *U.S. Department of the Treasury*, available at: <https://home.treasury.gov/news/featured-stories/phase-two-of-the-price-cap-on-russian-oil-two-years-after-putins-inv> (Accessed 13 March 2025).
18. International Monetary Fund (2025), “Government finance statistics yearbook and data files”, available at: <https://data.worldbank.org/indicator> (Accessed 13 March 2025).
19. World Trade Organization (2025), “World tariff profiles”, available at: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/world_tariff_profiles24_e.htm (Accessed 13 March 2025).
20. Reuters (2025), “Syria’s new leaders face economy decimated by war, sanctions”, *Reuters*, available at: <https://www.reuters.com/world/middle-east/syrias-new-leaders-face-economy-decimated-by-war-sanctions-2025-01-06/> (Accessed 13 March 2025).

Стаття надійшла до редакції 13.03.2025 р.